ULKOMINISTERIÖ MUISTIO PF0Y3YBU-15
Poliittinen osasto
POL-40 Rauno Merisaari 08.12.2020

Viite

Asia
Muistio valtioneuvoston ihmisoikeusselonteon valmistelusta

Asiasanat	IHMISOIKEUDET, PERUSOIKEUDET
Hoitaa	**POL-40**
Hoitaa UE	
Koordinoi	
Tiedoksi	ALI-01; ALI-02; ALI-03; ASA-01; ASA-02; ASA-03; AVS-KEO; AVS-PAL; AVS-POL; AVS-TUO; EUR-01; EUR-02; ITÄ-01; ITÄ-02; KEO-01; KEO-02; KEO-20; KEO-30; KEO-90; KPA-01; KPT-SIHTEERISTÖ; OIK-01; OIK-02; OIK-10; OIK-40; POL-01; POL-02; POL-10; POL-20; POL-30; POL-50; POL-60; STU-00; TSL-05; TUO-01; TUO-02; TUO-10; UKKMI-00; UMI-00; VNEUS; VSI-00 ENE; EUE; GEN; HAA; WIE; YKE OM; TPK; VNK
Laatija jakanut	

Hallitusohjelman toimintasuunnitelmaan on kirjattu, että eduskunnalle annetaan valtioneuvoston ihmisoikeusselonteko. Tavoitteena on, että selonteko annetaan eduskunnalle kevätistuntokauden 2021 aikana. Valtioneuvosto on aiemmin antanut eduskunnalle ihmisoikeusselonteon vuosina 2004, 2009 ja 2014. Tätä ennen ulkoministeriö on antanut kansainvälistä ihmisoikeuspolitiikkaa koskevat selvitykset eduskunnalle vuosina 1998 ja 2000.

Selonteon tarkoituksesta

Ihmisoikeusselonteko ohjaa pitkäjänteisesti valtioneuvoston toimintaa perus- ja ihmisoikeuskysymyksissä tarkastellen sitä kansallisella, EU- ja kansainvälisellä tasolla. Selonteossa arvioidaan perus- ja ihmisoikeuksien toimeenpanoympäristön muutoksia sekä linjataan tapoja, joilla valtioneuvosto vaikuttaa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen 2020-luvulla.

Selonteko ei ole kattava tai yksityiskohtainen raportti perus- ja ihmisoikeuksien nykytilasta tai hallituksen perus- ja ihmisoikeustoiminnasta. Selonteossa ei ole myöskään aikomus käsitellä laajasti yksittäisten valtioiden ihmisoikeustilanteita. Selontekoon sisällytetään esimerkkejä toiminnoista, joilla Suomi pyrkii vaikuttamaan ihmisoikeustilanteisiin maakohtaisesti. Ajankohtaiset teemat, kuten koronapandemian ihmisoikeusvaikutukset sekä rasistisia valtarakenteita koskeva keskustelu otetaan huomioon valmisteluissa. Ihmisoikeusselonteon sisällössä otetaan huomioon niinkään sen pääteemoihin likeisesti liittyvät valtioneuvoston antamat muut selonteot ja ohjelmat, kuten ulko- ja turvallisuuspolittiinen selonteko sekä selonteko kestävän kehityksen globaalista toimintaohjelmasta Agenda2030:sta, sekä valmisteilla olevat selonteot, kuten tasa-arvoselonteko.

Selontekoa hyödynnetään Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan tunnetuksi tekemisessä sekä YK:n ihmisoikeusneuvoston jäsenyyteen (2022-24) tähtäävässä ehdokkuuskampanjassa ja toiminnassa neuvoston jäsenenä.

Samanaikaisesti on valmisteilla oikeusministeriön johdolla valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma (PIO-toimintaohjelma), joka keskittyy indikaattoreiden kehittämiseen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen seuraamiseksi pitkällä aikavälillä. Tavoite on, että selonteko ja toimintaohjelma muodostavat dynaamisen kokonaisuuden.

Selonteon tarkastelukulmana on ilmiöpohjaisuus; selonteon neljä teemaa

Edellisessä vuoden 2014 selonteossa ulkopolitiikkaa, EU-toimintaa ja kotimaista toimeenpanoa koskevat osiot oli erotettu toisistaan ja valtioneuvoston toimintaa tarkasteltiin väestöryhmittäin sekä temaattisin painotuksin. Nyt selonteon valmistelussa on valittu ilmiöpohjainen lähestymistapa, jossa tarkastellaan keskeisiä viime vuosien ja edelleen jatkuvia muutostekijöitä ja niistä seuraavia valtioneuvoston toiminnan linjauksia kansallisen, EU-tason sekä kansainvälisen toiminnan muodostamassa kokonaisuudessa.

Toimintaympäristön muutoksia ja valtioneuvoston toimintaa on tarkoitus käsitellä neljän ilmiökokonaisuuden alla:
1) sääntöpohjainen kansainvälinen järjestelmä ja oikeusvaltiokehitys;
2) kestävä kehitys ja ihmisoikeudet;
3) digitalisaatio, tieto ja ihmisoikeudet sekä
4) yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen.

Selontekoon sisältyy em. teemarajat ylittäviä kysymyksiä kuten syrjivät ja sukupuolittuneet yhteiskuntarakenteet, osallistumisoikeudet ja ihmisoikeuspuolustajien toiminta sekä yritysten ihmisoikeusvastuu.

Toimintaympäristön muutoksesta

Globaalien kehityspiirteiden merkitys ihmisoikeuskeskustelussa on lisääntynyt. Ihmisoikeuksien yhteyttä kestävään kehitykseen korostetaan aiempaa selvemmin. Köyhyys ja ilmaston ääri-ilmiöt nähdään kasvavina uhkina. Väestöliikkeet, digitalisaatio ja sähköisten tietoverkkojen käyttö vaikuttavat yhä suoremmin ihmisoikeuksien toteutumiseen. Aseellisten konfliktien, esimerkkinä Syyrian konflikti, kohdistuminen siviiliväestöön sekä laajenevat alueelliset vaikutukset lisäävät vakavia ja laajamittaisia ihmisoikeusloukkauksia.

Kansainvälinen ja alueellinen ihmisoikeussopimusjärjestelmä on sekä sisällöllisesti että maantieteellisesti entistä kattavampi. YK:n sopimusvalvontaelinten toimintaedellytykset ovat vaikeutuneet koronapandemian puhjettua. YK:n ja eurooppalaisten järjestöjen ihmisoikeusmekanismien, kuten ihmisoikeusedustajien ja –raportoijien toimintakenttä on laaja; tosin niiden toimintaresurssit ovat puutteellisia. EU:n perusoikeusulottuvuus on kehittynyt edelleen, vaikka keskustelu joistain yhteisistä arvoista onkin polarisoitunut.

Demokratiakehitystä arvioivien kansainvälisten järjestöjen ja tutkimusinstituuttien mukaan demokratian taso sekä kansalaisyhteiskunnan toimintamahdollisuudet ovat heikentyneet kymmenissä valtioissa, myös joissain EU:n jäsenvaltioissa. Samalla kansainvälistä sopimusjärjestelmää, mukaan lukien ihmisoikeussopimusten velvoittavuutta, on haastettu yhä laajemmin. Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemistä ja torjuntaa koskeva yleissopimus (ns. Istanbulin sopimus) kohtaa jyrkentyvää vastustusta myös EU:n jäsenvaltioissa ja jotkut osapuolet ovat jopa ilmoittaneet aikeistaan irtisanoa sopimus. Tämä on paitsi naisten oikeuksien ja tasa-arvon edistämisen aliarviointia, myös uhka koko monenväliselle sopimusjärjestelmälle.

Kiina on aktivoitunut kansainvälisenä toimijana, mikä näkyy myös kansainvälisillä ihmisoikeusfoorumeilla. Yhdysvallat on vetäytynyt Trumpin presidentinhallinnon aikana YK:n ihmisoikeusneuvoston jäsenyydestä. Venäjän sekä eräiden alueellisten vaikuttajavaltioiden toimintatapana on usein heikentää kansainvälisen ihmisoikeusjärjestelmän toimintakykyä.

Ihmisoikeusjärjestöt toivovat nykyisessä tilanteessa Euroopan unionilta globaalia johtavaa roolia ihmisoikeuksien puolustajana. Ollakseen uskottava globaali toimija EU:n tulee toimia ihmisoikeuskysymyksissä johdonmukaisesti ja yhtenäisesti. Kansainvälisissä järjestöissä EU kantaa vastuuta haastavien ihmisoikeustilanteiden käsittelyssä, esimerkkeinä Pohjois-Koreaa, Valko-Venäjää ja Myanmaria

koskevat päätöslauselmat YK:n ihmisoikeusfoorumeilla. EU:n sisäinen toiminta sekä yhteinen toiminta, esimerkiksi sukupuolten tasa-arvoon sekä seksuaali- ja lisääntymisterveyteen ja –oikeuksiin liittyen, on kuitenkin viime vuosina hankaloitunut eräiden jäsenmaiden toiminnan vuoksi. Myös maatilanteiden käsittelyssä jäsenmaiden näkemyserot tulevat aiempaa selvemmin esille. Suomi vaikuttaa jatkossakin siihen, että EU kykenisi lausumaan ajankohtaisista ihmisoikeustilanteista yhtenäisesti ja kansainväliseen ihmisoikeusnormistoon tukeutuen.

Ihmisoikeuspuolustajien toiminnan merkitys on lisääntynyt, globaalit tietoverkot mahdollistavat tiedonvaihtoa ja toimintamuodot ovat laajentuneet muun muassa korruptoituneen vallankäytön sekä syrjivien valtarakenteiden vastustamisessa. Itsenäiseen mediaan ja mediatyöntekijöihin kohdistuva väkivalta, painostus ja toimintamahdollisuuksien rajoittaminen on lisääntynyt huolestuttavasti myös Euroopassa. Suomi on kiinnittänyt erityistä huomiota naisihmisoikeuspuolustajien suojeluun sekä kasvavasti yritysten rooliin ihmisoikeuspuolustajien suojelussa sekä digitaalisiin uhkiin.

Kehittyvissä maissa oikeusvaltiokehitystä estää laajamittainen korruptio sekä aseellinen väkivalta sekä näihin liittyvä rankaisemattomuuden kulttuuri. Kansainvälisten järjestöjen ja muun muassa Suomen tukemien oikeusvaltiohankkeiden avulla on pyritty vahvistamaan kansallisia oikeusjärjestelmiä. Oikeusvaltioperiaatetta on alettu haastaa myös yksittäisissä Euroopan unionin jäsenmaissa. Oikeusvaltiokehityksen sekä EU:n perusoikeuskirjan soveltamisen seuranta ja sitä tukeva työ on kehittynyt merkittävästi. Suomalainen demokratia nojaa oikeusvaltioon, jossa perustuslaki antaa vahvan suojan jokaisen yksilön perusoikeuksille. Kansainvälisesti Suomi lukeutuu kansainvälisen oikeuden, ihmisoikeuksien universaalisuuden sekä oikeusvaltiokehityksen vahvoihin tukijoihin.

Selonteon valmistelussa esiin nousseita teemoja

Selonteon lausuntokierroksella (29.5. – 30.6. 2020) annettiin yhteensä 111 lausuntoa. Saadut lausunnot täydentävät kokonaiskuvaa perus- ja ihmisoikeuksien kehittämistarpeista ja sisältävät useita esityksiä hallituksen toiminnan kehittämiseksi selontekoa valmistellessa sekä laajemmin. Määrällisesti pääosa lausunnoista koskee perus- ja ihmisoikeuksien kansallista täytäntöönpanoa. Lausunnot ovat nähtävillä lausuntopalvelu.fi – sivustolla. Kesällä 2020 järjestettiin kolme avointa virtuaalista keskustelutilaisuutta ja 10.9.2020 ilmoittautuneille avoin selonteon kuulemistilaisuus.

Selonteon ilmiö- ja teemapohjainen lähestymistapa on saanut laajaa tukea, vaikka lähestymistapaa sekä rajausten tekemistä pidetään haastavana. Suomelta toivotaan näkyvää esiintymistä ja vaikuttamista kansainvälisen oikeuden, ihmisoikeuksien, oikeusvaltion ja demokratian puolustajana. Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo, osallistumisoikeudet sekä yritysten ja kansalaisyhteiskunnan toiminta nähdään selonteon teemarajat ylittävinä keskeisinä kysymyksinä.

Lausunnoissa sekä keskustelutilaisuuksissa esillä olleita teemoja on kuvattu laajemmin liitteessä.

Lisätietoja antavat: ihmisoikeussuurlähettiläs Rauno Merisaari sekä projektiavustaja Janette Sorsimo, UM/POL-40

LIITTEET Liite muistioon PF0Y3YBU-15; annettujen lausuntojen sekä keskustelutilaisuuksien aihepiireistä